

Zhyvotivska D.N.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda

INFORMATION AND PUBLISHING ACTIVITY OF MATHEMATICS DEPARTMENT OF NOVOROSSIYSK SOCIETY OF NATURALISTS

Summary

In this article an author is do the analysis of publishing activity of mathematical vidilennya of Novorosiyskogo society of naturalists, its role in organization of information on questions science and culture, and also sides, related to the decision of socio-economic problems. Study informatively publisher activity, both periodic and irregular, allows to do important conclusions about the role of Novorosiyskogo society in distribution of fiziko-matematichnikh knowledges in Ukrainian sociumi.

Keywords: Novorosiyske society of naturalists, mathematical separation, publishing activity, protocols of meetings, magazines, «Messages of NTP».

УДК 94 (477) «1945/ 1953»

СУСПІЛЬНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Задорожна Л.В.

Криворізький державний педагогічний інститут
Криворізького національного університету

В статті автор розглядає питання суспільних настроїв серед населення звільнених українських територій у повоєнні роки; визначено важливий дослідницький матеріал до даного питання; з'ясовуються основні чинники, що спричинили формування критичних суспільних настроїв населення; проаналізовано вплив демографічної ситуації на зміну суспільних настроїв; зроблено висновки про те, що попри злочинно-байдуже ставлення влади до потреб людей, в українському суспільстві вже зароджувалися критичні настрої щодо існуючого політичного режиму.

Ключові слова: суспільні настрої, Друга світова війна, перші повоєнні роки, державна політика, продовольча криза 1946-1947 рр., житлова криза.

Постановка проблеми. Кінець Другої світової війни відзначився перемогою Радянського Союзу, але її наслідки були жахливими. На українських землях окупанти перетворили у руїни 714 міст і селищ, понад 28 тис. сіл, 16.150 підприємств, тисячі навчальних закладів, центрів медичної допомоги та ін. [11, с. 32]. Війна спричинила Україні не тільки суттєві матеріальні збитки. Вона завдала фізичних, психологічних та моральних ран і болю її громадянам. Більшість дослідників вважає, що у роки війни загинув кожен шостий житель України. На території республіки під час окупаційного режиму було знищено майже 3,9 млн. мирних жителів; понад 2,2 млн. осіб вивезено до Німеччини (частина з них загинули, а понад 200 тис. чоловік, побоюючись сталінського режиму, так і не повернулися). Через демографічні зміни 1940-х рр. населення України у 1951 р. становило 37, 2 млн. чоловік, що на 4,1 млн. менше, ніж у довоєнному 1940 р. [2, с. 426]. Ця війна стала межею, що розділила життєвий світ кожної людини на довоєнний та післявоєнний. Після пережитих жахів прості люди прагнули миру, спокою та достатку. Нажаль надіям на щасливе післявоєнне життя не судилося збутися, принаймні, відразу після перемоги.

Повоєнна реальність виявилася настільки важкою, що спричинила появу критичних настроїв серед населення країни. Саме тому питання суспільних настроїв населення у центральних областях УРСР сьогодні привертає особливу увагу дослідників. Вони стверджують, що після війни українське суспільство, як і все радянське, стало іншим. Ра-

дянська дослідниця О. Зубкова зазначала, що війна пробудила в людині здатність варіативно мислити, критично оцінювати ситуацію, а не приймати все, що існує як єдину даність. «З війни прийшла інша людина, яка багато на що дивилася іншими очима, бачила те, чого раніше не помічала, та сумнівалася у тому, що ще не так давно вважала правильним» [8].

Метою даної статті є з'ясування основних чинників, що спричинили формування критичних суспільних настроїв населення центральних областей України у перші повоєнні роки.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час вчені були позбавлені можливості об'єктивно висвітлювати тогочасні почуття, психологічний та моральний стан населення УРСР. Окрім того, за радянських часів більшість матеріалів надійно зберігалася в архівних установах під грифом «таємно» та «цілком таємно». Останнім часом важливим дослідницьким матеріалом для даної проблематики вважають джерела особистого походження, такі, наприклад, як, листи-скарги громадян до місцевих та центральних органів влади, керівництва радянської держави, редакцій центральних газет, родичам з інших областей. Адже «особливий інтерес становлять саме індивідуальні реакції, суб'єктивні оцінки, думки, переживання тих чи інших ситуацій» учасниками подій [12, с. 20]. Зміст листів був практично скрізь однаковим – прохання у наданні допомоги, скарги на тяжкий стан, що стосувалось як продовольчого забезпечення, так і стану здоров'я, яке з кожним днем погіршувалось тощо. Все частіше писалися анонімні листи з закликами проти радянського устрою [1, с. 163].

За визначенням психологів, суспільні настрої – це переважний стан почуттів та розуму тих чи інших соціальних груп у певний період часу, одна з найбільш значних сил, що спонукають людей до діяльності та відбиваються на поведінці різних груп і верств населення [18]. Відомо, що життя людини в суспільстві регулюється певними соціальними нормами. Вони регулюють не лише біологічні, але й соціальні потреби людей, регламентують їх поведінку на роботі, в громадських місцях, приватне життя, дозвілля, свята. Джерелами соціального нормування радянського суспільства до війни були традиційні загальнолюдські цінності, християнські норми моралі, до яких обов'язково додавалася комуністична ідеологія. Але війна, як зазначає О. Лисенко, стала тим періодом часу, який перевів суспільство у більший чи менший період форс-мажору, «відчувається напружений пульс протистояння з ворогом», у зв'язку з чим різко змінюється не тільки звичний життєвий ритм, а й порушуються усталені соціальні зв'язки, людина переорієнтовується на нові цінності, серед яких на перше місце виходить збереження життя [12, с. 16]. Як відомо, перші післявоєнні місяці були надзвичайно тяжкими для українців. Одночасно, із закінченням війни радянське керівництво, традиційно нехтуючи елементарними людськими потребами та самими людьми, кинуло усі трудові ресурси на відновлення нормального функціонування найважливіших галузей господарства. Отже, суспільні настрої українського населення повоєнної доби, їх лояльність або нелояльність до влади безпосередньо були пов'язані як із уже сформованими до війни соціальними настроями, так і з нормами поведінки, які сформувала війна та рівнем і умовами їхнього життя у повоєнний період.

У «Проекті концепції національної пам'яті українського народу про другу світову війну» серед основних факторів що «спричинили зміну морального стану населення України» вказано на матеріальні і демографічні втрати та пов'язану з ними зміну соціальної структури українського суспільства [10, с. 6]. О. Зубкова стверджує, що, у загальному обсязі втрат 76% припадало на чоловіків. Серед них більше за інших постраждали ті, які народилися в 1901–1931 рр. – найбільш дієздатна частина чоловічого населення [7, с. 25]. Отже, післявоєнне суспільство було переважно жіночим. Війна порушила традиційні соціальні ролі, коли важкі роботи на виробництві виконували переважно чоловіки. У повоєнний період багато жінок працювало на виробництві, відновлювало шахти та заводи, виконуючи важку чоловічу роботу. У сільській місцевості жінки у ручний спосіб орали поле, збирали врожай. І це вважалося нормальним, тому що чоловічих рук не вистачало як в прямому, так і в переносному сенсі, адже багато з тих чоловіків, що повернулися з фронту, були інвалідами без рук, ніг або мали інші ушкодження. У 1945 р. частка жінок у промисловості складала 52%, на транспорті – 40%, у будівництві – 32%, у зв'язку – 70%, у сільському господарстві – 57% [5]. Переважання жіночого населення над чоловічим створювало психологічні проблеми, наприклад, проблему жіночої самотності. Дослідники відзначають, що обсяг сукупного навантаження на сільську жінку, тобто кількість часу, який вона віддавала суспільному, особистому підсобному, домашньому господарствам, щоденно становив понад 15 годин. Трудомісткість сільської праці та слабка сфера обслуговування залишали невинувато мало часу для догляду за дітьми. Радянська влада розглядала жінку як трудівницю, намагаючись піднести її продуктивність праці, і забувала, що вона

ще дружина й мати [15, с. 5]. Найменше соціально захищеною частиною населення в досліджуваній період були діти, яких війна позбавила батьків. У грудні 1944 р. таких дітей нараховувалось до 125 тис. осіб [4, с. 112]. Переважна більшість їх мешкала в підвалах будинків, на вокзалах або мандрувала з міста у місто, заробляючи на життя торгівлею, чисткою взуття, а іноді й крадіжками чи жебракуванням. Нерідко «просити милостиню» виходили й діти, які мали родину (особливо в невеликих містах під час голоду 1946–1947 рр.). Багато з них залишалися поза впливом державної ідеології, тому у своїх думках та діях вони були набагато розкутіші за своїх однолітків. Крім того, значна частина сиріт через деякий час поповнила різні неформальні об'єднання, в тому числі й кримінальні.

До категорії громадян, які найбільше постраждали від війни і були особливо вразливими, слід також віднести інвалідів війни та родини загиблих воїнів. Без додаткового заробітку, на одні державні дотації прожити цім людям було дуже складно. Так у ЦК КП(б)У зверталася мешканка Києва, дочка військовослужбовця Подлеська І.Д., яка писала у листі: «Уже больше года как нас, погорельцев и как семью военнослужащего, Горсовет взял на учет на получение комнаты. Я сейчас в большом отчаянии, мать больная, ходит с распухшими ногами, а отдохнуть и жить негде, учебу в институте я оставила и не знаю к чему приведет такая жизнь... прошу мне помочь, чтобы я могла жить в человеческих условиях и продолжать учебу в институте [19, с. 123]».

З особливими труднощами, обмеженнями та протистоянням владних органів проходив у повоєнні роки процес повернення в Україну репатрійованих. Щоб отримати дозвіл їхати до свого населеного пункту, вони проходили безліч перевірок у перевірно-фільтраційних, збірно-пересильних і приймально-розподільних пунктах, де до них ставилися як до «ворожих елементів» і неблагонадійних громадян. Історики зробили висновок про упереджене ставлення до репатрійованих та тих, хто проживав на окупованих територіях, що безумовно, травмувало людей та безпосередньо впливало на їх настрої.

Сучасні дослідники відзначають високу мобільність повоєнного суспільства радянської України. Війна підняла з насиджених місць багато людей. Військовослужбовці, евакуйовані, остарбайтери опинилися далеко від рідних домівок. Більшість з них прагнула повернутися додому, що зумовило численні пересування людей на теренах Європи та Радянського Союзу. Люди, які поверталися з війни або полону, розповідали рідним, знайомим, сусідам, колегам про те, що навіть у важкі воєнні роки європейці жили краще, ніж вони до війни. Це сприяло поширенню у радянському суспільстві критичних поглядів на своє життя та політику держави. Породжувало сумніви над тим, чи правильним шляхом йде радянське суспільство [7, с. 225]. Закономірно, що усі ці демографічні процеси привели до зміни вікової, соціальної структури післявоєнного суспільства, дисбалансу між чоловічим та жіночим населенням. Звісно, це багато в чому визначало моральний стан повоєнного суспільства й впливало на його настрої та реакцію на події суспільно-політичного і соціально-економічного життя [10, с. 6].

Із закінченням Великої Вітчизняної війни українці пов'язували надії на подальше щасливе мирне життя. Безумовно, люди розуміли, що ще має відбутися складний процес підйому країни з руїни, але труднощі післявоєнного відродження вважалися тимчасовими та не такими складними, якими вони виявилися насправді. Так, наприклад,

робітник ливарно-механічного заводу Павлюченко (м. Запоріжжя) писав: «Заходи радянського уряду і партії правильні. Вони передусім сприяють укрупненню могутності країни. Ми, старі робітники, добре розуміємо труднощі, що постали перед нашою країною. Ми переживали ще більші труднощі і це переживемо. Ми знаємо, що пройде рік-два і труднощі нашої країни стануть жити як жили до війни [9, с. 78]».

Історики зазначають, що хоча політичний режим у повоєнному Радянському Союзі не зазнав ніяких істотних змін порівняно з довоєнним часом. Під контролем держави були не лише економіка та соціальна сфера, а також і приватне життя радянських людей, їх дозвілля, духовний світ. Партійні працівники розробляли та затверджували репертуарні плани для театрів, клубів, палаців культури, плани демонстрації кінофільмів, тематику оформлення вулиць, площ міст тощо. За допомогою масової агітації та пропаганди державні й партійні структури прищеплювали людям офіційну марксистсько-ленінську ідеологію, намагалися сформувати лояльну суспільну думку, запобігти появі серед населення невдоволення. Проте механізм, покликаний формувати в суворому визначеному руслі свідомість людей та громадську думку взагалі, не завжди давав бажаний результат, що, наприклад, виявлялося в появі інакомислення. Як стверджує Н.М. Хоменко, критика основних положень марксистсько-ленінської доктрини пояснюється перш за все тим, що основні її постулати, повсякчас проголошувані в пресі та радіо, різко відрізнялися від реалій життя населення України, яке насправді було позначене ідеологічним тиском та складними матеріально-побутовими умовами [18]. Радянська влада, у свою чергу, вела як активну, так і приховану боротьбу з проявами невдоволення. Особливу увагу приділялась професорсько-викладацькому складу країни, яка могла поширювати «небажані» настрої. Тому одразу після війни розпочався наступ та активізувалась боротьба з такими людьми, їх перевіряли, звільняли. О. Прохоренко зазначає, що в цей час єдиною можливістю виживання для інтелігенції ставала або аполітичність, або показова активність. Більшість людей обирали для себе позицію, яку дослідниця називає «приспосованство». Але й були явні вороги системи, які не бажали з нею миритися. Так, професор Фисанович зазначає, що «партія – це політична соска, якої ми не потребуємо» [13, с. 50–51].

Велику хвилю критичних настроїв у містах центральних областей України викликала продовольча криза та голод 1946–1947 рр. «Якби ви знали як ми страждаємо з харчуванням, – писали з м. Дніпропетровська, ФЗН № 22. – Хліба дають по 700 гр., а приварок дуже поганий і мало, ми не наїдаємося. Дають тарілку борщу, ложку картоплі чи каші, от і все. Якби була макуха, я і її б гризла [9, с. 29]. 16 вересня 1946 р. з'явилася постанова ЦК ВКП(б) «Про підвищення зарплати, підвищення пайкових цін і зниження комерційних цін на харчові продукти і промтовари. Водночас радянським і партійним керівникам Радою Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) було розіслано повідомлення не для друку з аналізом ситуації з хлібом та іншими продовольчими товарами. Зазначалося, що за несприятливих погодних умов (посуха влітку 1946 р.) втрачено частину врожаю зернових, істотно зменшився їх валовий збір, і хліба одержано на 200 мільйонів пудів менше, ніж очікувалося. Відтак, відміну карток, заплановану на 1946 рік, перенесли на 1947 рік. З 1 жовтня 1946 р. для України були встановлені нові ціни і змінені

норми по хлібним та продуктовим карткам. Як зазначає дослідниця О.В. Янковська, постанова спричинила повсюдний резонанс серед трудящих. Переважна більшість міських жителів розуміли, що основним наслідком підвищення цін буде погіршення їх матеріального становища. На заводах і фабриках під час її обговорення лунало багато критичних виступів. Так, на заводі ім. Петровського м. Дніпропетровська вантажник транспортного цеху Неклеса сказав: «Цены нам повысили, а коммерческие снизили только для спекулянтов»; робітник ливарного цеху Ільченко у виступі зазначив: «Моей зарплаты не хватает выкупить продукты, я не хочу, чтобы я подох...»; майстер Гладкий додав: «Рабочие с возмущением отзываются о новом указе – повышении цен на плановые продукты. Подсчитывая свои заработки заявляют, что при таких условиях невозможно будет жить. Я сам неподготовлен к этому и не знаю, как дальше жить»; лаборантка хімілабораторії Олексеевська казала: «Парфюмерия и косметика стали дешевле, а хлеб и продукты стали дороже на 40%, придется не кушать, а одеколониться, будем интеллигентными людьми, но от голода подтянем животы и протянем ноги [20]». Під час обговорення постанови в Запоріжжі пожежник Кириченко сказав: «Моєї зарплати вистачить тільки на хліб. Не знаю, як я буду переносити ці труднощі». Телефоністка райвідділу зв'язку Лисогор висловила: «Коли ж ми закінчимо з цими труднощами, як це набридли». Домогосподарка Вінницька, купуючи в магазині продукти, поскаржилася: «Тепер дітей будемо одеколоном і пудрою годувати, бо продукти дорого коштують і грошей не вистачить, а одеколону і пудри повні магазини і дешево [9, с. 156]». В Запорізькій області люди поміж собою казали таке: «Не знаю как я буду переносить эти трудности»; «Когда же мы покочим с этими трудностями»; «Как это надоело»; «При немцах драли с нас шкуру и сейчас дерут. Последнюю сорочку хотят снять с рабочего, не знают как выпить кровь с рабочего»; «Теперь детей будем одеколоном и пудрой кормить, так как продукты дорого стоят и денег не хватает, а одеколону и пудры полные магазины и дешево»; «Придется с голоду подыхать, так как заработанных денег хватит только выкупить хлеб»; «Почему повысили цены тогда, когда засуха и людям и так трудно жить» [20, с. 290].

На зборах з приводу обговорення постанови у Полтавській області лікарі Ленінського району скаржилися: «Що ми тепер будемо робити, в нас дуже низька зарплата». Прибиральниця міськторгвідділу Корочевцева: «Як можна жити, якщо я заробляю 213 крб., а в комерційному магазині хліба не візьму, бо там доводиться стояти по 10 днів в черзі». Робітник Макрушев: «Де взяти грошей? Їх треба зараз багато». Робітник заводу «Червоний металіст» Єресько: «Зарплата збільшилася на 100 крб., а я повинен за один хліб платити 300 крб., а в мене сім чоловік сім'ї». Робітник млина Пайфер: «Чекали, чекали покращення побугу, а виходить навпаки – життя погіршується. Тепер не вистачає зарплати на хліб, а про жири й думати нема чого, надбавка до зарплати нічого не дає». Отже, голод був яскравим прикладом впливу економічної ситуації в країні на думки та становлення критичних настроїв українців щодо політики радянської влади у повоєнну добу [9, с. 78].

Дослідник І.Є. Тарарінов зазначає, що характерною рисою повсякденного життя робітників та службовців важкої промисловості в досліджувані роки був також низький рівень побутового об'лаштування. Так, молодий бухгалтер одного із

металургійних заводів Дніпропетровщини О. Карагодська скаржилася родичам на погані умови проживання в непристосованому до цього гуртожитку. Вона писала: «Живу в гуртожитку, але жити тут дуже важко. Прати немає де, в кімнатах дуже холодно, немає світла та опалення. Поїсти приготувати ніде – замучилася зовсім, не знаю, як жити далі. Стосовно харчування все дуже погано: один раз на день гаряче та 400 г хліба. Одягнутися немає у що... [16]». О.Д. Ісайкіна надає приклади з листування робітників, мобілізованих на заводи і фабрики. Вони скаржилися своїм рідним на важкі умови життя: «25 днів пройшло, як мене мобілізували з дому, до сьогоднішнього дня я ще не раз не роздягався, не роззувався, білизна брудна, з'явилася вошивість від довгого носіння брудного одягу. В лазні були ще в Дніпропетровську... Заради свята радий би був з'їсти буряк, так його немає. Переносиш голод і холод. Якщо я витримаю, то ще поживу, а в таких умовах можна нізащо загинути»; «Працюю на 75 заводі, жити нам тут важко. В гуртожитку холодно, світло буває рідко, прати білизну немає де. Харчуємося в їдальні – один раз на день, грошей отримуємо 70 – 80 карбованців в місяць... Не знаю, чи зможу я пережити цей складний час»; «В кімнаті у мене холодно, як приїхав ні разу не був в теплі. Зараз з приятелем спалили табурет і трохи погрілися. Гірше склалася справа з грошами, заробітку зовсім немає, ордерів не дають, все рветься, все брудне, мила немає зовсім»; «...Я живу так, що можна з'їхати з глузду. Грошей заробляю в місяць 300 карбованців, а щоб прожити день потрібно 100 карбованців»; «...Живу погано, декаду буду жити без хліба, купила чоботи і продала картку за декаду. Зараз без хліба і без грошей. Вдягати нема чого, нема ні взуття, ні одягу. Я не знаю чи повіситися, чи отруїтися. Більше нема чого чекати і нема звідки. Здавала три рази кров по 450 грам і тепер відчуваю себе погано. Здоров'я слабке. От таке моє життя [9, с. 29]».

Серйозною проблемою, яка постала після закінчення війни була житлова криза, що виявилася у відсутності придатного для проживання житла, повільному поновленні зруйнованого фонду, відсутності матеріалів для його відновлення, жахливій організації роботи комунальних служб. Одразу ж після війни стан був катастрофічним: багато хто залишився зовсім без домовок, адже все знаходилось в руїнах, люди проживали в бараках, землянках, на місцях роботи, в жахливих антисанітарних умовах. Фактичний рівень забезпеченості житловою площею на душу населення у всіх містах країни катастрофічно впавав. Близько однієї третьої (31,8%) міського населення мали житлову площу нижчу 5 кв. м. на особу. На одну квартиру в середньому припадало 1,5 сім'ї. Обстеженням, проведеним Українським інститутом комунальної гігієни, було встановлено, що в перші повоєнні роки в Україні менше однієї кімнати на сім'ю мали 15,6% населення, одну кімнату на сім'ю – 60,9%, дві кімнати на сім'ю – 20,3%, три і більше кімнат на сім'ю – 3,2%. До того ж, під житло були використані 2% дворових будівель, 32% підвалів, 21,9% кухонь, велика кількість дахів будинків і землянок [9, с. 51]. Огляд листів, які надходили до редакції місцевих газет Дніпропетровської області дає відомості, що житлова проблема була досить серйозною. Людям або не було де жити, або умови не відповідали нормам. Так, жителі міста Дніпропетровськ скаржились, що під час дощу вода заливає квартири, опалення та водопровід не працюють, у 1948 р. у деяких будинках відсутній дах [14]. Громадяни Прусова, Осокін, Клеймєков, Ан-

дрієнко, Никітіна, які являлись жителями селища Долгінцева написали колективну скаргу, в якій вказувалось: «Коли йде дощ – в наших квартирах хоч човнем пливи. Брудні потьйоки не течуть, а ллють зі всієї стелі». Подібна ситуація була і в інших містах України, наприклад, у Києві на 1945 р. майже 50 тис. чоловік жило у землянках і до 1948 р. ситуація кардинально не змінилась [21, с. 117].

Невдоволення державною політикою підсилювалося серед населення і у сільській місцевості. Дослідник В.М. Даниленко зазначає, що критичним настроєм селян сприяли такі фактори, як голод 1946-1947 рр., збільшення обов'язкового мінімуму трудоднів у колгоспах, низька оплата праці селян, виселення колгоспників із сіл тощо. Він також звертає увагу на такі проблеми як відсутність житла, нестача одягу і взуття, загострення криміногенної ситуації, що призвело до поширення критичних настроїв на селі [6]. Дослідники пишуть про апатичні настрої колгоспників, що посилювалися продовольчою кризою, малопродуктивністю колгоспної системи, відсутністю матеріального стимулювання селян державою. Селяни не були зацікавлені в розвитку сільськогосподарського виробництва. Вони жили переважно за рахунок присадибного господарства. Відчуження селян від засобів виробництва, що мало місце в колгоспах, призвело до втрати у сільського виробника почуття господаря, інтересу до праці на колективному полі, що спричинило падіння трудової дисципліни та безгосподарність. Натомість держава використовувала силові методи: збільшувала податки з присадибних ділянок селян, стежила за виконанням колгоспниками обов'язкового мінімуму трудоднів (в Україні він становив не менше 120 трудоднів на рік) та карала тих, хто його не виконував, виправними роботами, вилученням з артілі або позбавленням присадибної ділянки. У 1945 р. сільськогосподарський податок з 1 га землі становив 58 крб., з 1 голови корови – 2370 крб., з 1 свині – 800 крб. За розрахунками сучасних істориків на душу населення в колгоспах України в 1946 р. припадало всього по 34 кг зерна, що не могло забезпечити навіть мінімальних фізіологічних потреб [17, с. 121].

Про настрої селян центральних областей України свідчили їх численні листи, спрямовані в республіканські й союзні органи влади, особисто М.С. Хрущову і Й.В. Сталіну. Цензура МДБ УРСР у процесі перегляду поштової кореспонденції лише у квітні – травні 1946 р. виявила тисячі листів від цивільного населення зі скаргами на продовольчі труднощі, опухання та смертність від голоду. Житель с. Шубівка Кагарлицького району Київської області Сіроштан писав: «У нашому селі стан жахливий. Люди голодують. Є багато опухлих від голоду. Немає ні хліба, ні картоплі». Мешканець с. Подобна Маньківського району Пороховський у листі від 5 квітня 1946 р. повідомляв: «Працюю у колгоспі, тепер проходить посівна кампанія. На полі готують їжу для тих, у кого дома нічого немає. Починається голод, люди помирають з голоду». В. Ф. Ситник з с. Завадівка Кіровоградського району в листі від 21 квітня 1946 р. скаржився: «Працювали цілий рік, заробили багато трудоднів, залишилися на весну напівроздягнені, без шматка хліба, не знаю, як далі жити, доведеться пропадати від голоду [3, с. 30]». У наступні місяці кількість нарікань зростала, про це свідчить інформація, що міститься в спецповідомленнях МДБ УРСР ЦК ВКП(б)У про численні скарги населення, висловлені в листах до близьких і рідних про засуху, відсутність оплати праці й голод. Житель с. Березна Володарського району Київської області Цимбалюк у листі від 12 липня 1946 р.

пише: «Хліба, мабуть, не дадуть, бо все засохло і згоріло, як на полі, так і на городі. Хліба немає, картоплі немає і, мабуть, не буде. Люди працюють, а хліба не дають. Краще здохнути і не бачити голоду, ніж жити і голодувати. Передбачається 1933 рік». Житель с. Германовка (нова назва села – Красне) Обухівського району Київської області Х. Ковтун у листі від 14 липня 1946 р. писав: «Урожай поганий, все вигоріло. З колгоспу нічого не отримали. Багато хто і тепер не бачить хліба. Помирати від голоду не хочеться. Буде так, як було у 1933 році». Жителька с. Антонівка Букського району Н. Е. Мельник у листі від 10 липня 1946 р. повідомляла: «Урожай поганий, все згоріло. Хліба, картоплі немає. У минулому році бідували і у цьому будемо мучитися. Життя важке. Люди втрачають розум. Вже три жінки втратили глузд». Жителька с. Глибочок Тальнівського району Загородня у листі від 19.07.1946 р. пише: «У нас велика посуха, все згоріло, не знаю, як доведеться жити далі. У нашому селі люди дуже худі, а у інших – навіть попухли. Багато хто тікає, настав 1933 рік [3, с. 82]».

У наступні роки п'ятирічки державна аграрна політика залишилась без змін: повним ходом провадилися грабінницькі хлібозаготівлі, зберігалася по суті, податкова форма заготівлі іншої сільськогосподарської продукції, коли заготівельні ціни на неї не покривали собівартості; вилучалися кошти із села на потреби промисловості; зберігалися фактично неоплачувана праця колгоспників у громадському секторі, посилювався податковий тиск на присадибні господарства, а грошова реформа у грудні 1947 р. забрала селян рештки грошей. Отже, проблеми та труднощі селян спричинялися не лише наслідками повоєнної розрухи та голоду 1946-1947 рр., але й злочинно-байдужим ставленням влади до потреб людей.

Отже, у сучасній українській історіографії ствердилася думка про те, що повоєнне суспільство радянської України не було ні «мовчазним», ні абсолютно «вірнопідданим». Воно було суспільством обездолених війною людей, які переживали величезні труднощі і нестатки. Серед основних його ознак: різке скорочення населення країни (особливо чоловічої статі), жіноча самотність, дитяча «безбатьківщина», жебрацтво калік та безпритульних. Напівголодним існуванням, матеріальною скрутою, жахливими побутовими умовами характеризують сучасні дослідники життя мешканців центральних областей Радянської України. Але унаслідок трагічних подій воєнних років свідомість українців певною мірою була розкріпачена. Війна сприяла критичній оцінці навколишнього світу, і, хоча більшості людей повоєнні труднощі здавалися тимчасовим явищем, яке вони обов'язково зможуть подолати, у суспільстві вже зароджувалися критичні настрої щодо існуючого політичного режиму.

Висновки. Отже, у сучасній українській історіографії ствердилася думка про те, що повоєнне суспільство радянської України не було ні «мовчазним», ні абсолютно «вірнопідданим». Воно було суспільством обездолених війною людей, які переживали величезні труднощі і нестатки. Серед основних його ознак: різке скорочення населення країни (особливо чоловічої статі), жіноча самотність, дитяча «безбатьківщина», жебрацтво калік та безпритульних. Напівголодним існуванням, матеріальною скрутою, жахливими побутовими умовами характеризують сучасні дослідники життя мешканців центральних областей Радянської України. Але унаслідок трагічних подій воєнних років свідомість українців певною мірою була розкріпачена. Війна сприяла критичній оцінці навколишнього світу, і, хоча більшості людей повоєнні труднощі здавалися тимчасовим явищем, яке вони обов'язково зможуть подолати, у суспільстві вже зароджувалися критичні настрої щодо існуючого політичного режиму.

Список літератури:

1. Альманах «Спокута»: голодомори на Запоріжжі (1921-1922, 1932-1933, 1946-1947 рр.) [Статті, документи, спогади]. – Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2008. – 246 с.
2. Баран В. К. Україна: новітня історія: 1945-1991 рр. / В. К. Баран // . – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
3. Голод в Україні 1946-1947: Документи і матеріали / Уп. О. М. Веселова, Ред. кол. В. А. Смолій. – К. – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996. – 375 с.
4. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування української модерної нації XIX-XX ст. / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
5. Даниленко Л. В. Советская женщина 1943-1953 гг.: вклад в экономику страны и его отображение в прессе // Праці наукової конференції Донецького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи за період 2003-2004 рр. Секція історичних наук. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2005. – С. 107.
6. Даниленко В. Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945-1953 рр.) // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип. 9. – С. 3-16.
7. Зубкова Е. Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность 1945-1953. / Е. Ю. Зубкова. – М.: РОССПЭН, 2000. – 229 с.
8. Зубкова Е. Ю. История через повседневность: новый ракурс преподавания истории XX века [Електронний ресурс] / Е. Ю. Зубкова. – Режим доступу: <http://www.urokiistorii.ru/learning/method/2009/11/istoriya-cherez-povsednevnost>
9. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945-1955 рр.) / О. Д. Ісайкіна // Дис. канд. іст. Наук: 07.00.01 / Переяслав – Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 240 с.
10. Король В. Ю. Проект Концепції національної пам'яті українського народу про Другу світову війну / В. Ю. Король // Історія в школі. – № 1. – 2010. – С. 1-8.
11. Лисенко О. Є. Підсумки Другої світової війни для українців і проблеми історичної пам'яті / О. Є. Лисенко // Політика і Час. – 2007. – № 6. – С. 30-33.
12. Лисенко О. Є. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки / О. Є. Лисенко // Сторінки воєнної історії України: [Зб. наук. статей] / Відп. Ред. О. Є. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – С. 8-22.
13. Прохоренко О. А. Науково-педагогічна інтелігенція як соціально-професійний прошарок в 1945-1955 рр. / О. А. Прохоренко // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). – Кн. 1, ч. 1-2 / [За Ред. В. М. Даниленка]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – С. 177-209.
14. Рубрика «Листи до редакції» // Зоря. – 1948. – № 1.
15. Соціальне становище сільської жінки в Україні / В. Ю. Кушаков, К. Б. Левченко, Є. М. Луценко та ін. – К.: «Академпрес», 1998. – 136 с.
16. Татарінов І. Є. Повсякденне життя української робітничої молоді в перше повоєнне десятиліття / І. Є. Татарінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1931/52/>
17. Україна: II половина XX століття. Нариси історії / Під ред. П. П. Панченка, М. Р. Плюща, Л. А. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 1997. – 352 с.
18. Хоменко Н. М. Деякі аспекти політичних настроїв повоєнного студентства України [Електронний ресурс] / Н. М. Хоменко. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11032.html>
19. Янковська О. В. Житлова проблема в УРСР у повоєнні роки / О. В. Янковська // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: [збірник статей]. – К., 2008. – С. 117-126.

20. Янковська О. В. Відгуки населення міст України на продовольчу кризу та голод 1946-1947 рр. (за матеріалами НКВС – КДБ УРСР) / О. В. Янковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.history.org.ua/ua/hist/ukrghx/13/33.pdf
21. Янковська О. В. Соціальна політика держави очима робітників і селян / О. В. Янковська // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). – Кн. 1, ч. 1-2 / [За ред. В. М. Даниленка]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – С. 293-351.

Задорожная Л.В.

Криворожский государственный педагогический институт
Криворожского национального университета

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАСТРОЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНЫХ ОБЛАСТЕЙ УССР В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ

Аннотация

В статье автор рассматривает вопросы общественных настроений среди населения освобожденных украинских территорий в послевоенные годы; определены важный исследовательский материал к данному вопросу; выясняются основные факторы, повлекшие формирование критических общественных настроений населения; проанализировано влияние демографической ситуации на изменение общественных настроений; сделаны выводы о том, что несмотря на преступно-безразличное отношение власти к нуждам людей, в украинском обществе уже зарождались критические настроения в отношении существующего политического режима.

Ключевые слова: общественные настроения, Вторая мировая война, первые послевоенные годы, государственная политика, продовольственный кризис 1946-1947 гг., жилищный кризис.

Zadorozhnaya L.V.

Krivoy Rog State Pedagogical Institute
Krivoy Rog national University

PUBLIC MOODS OF POPULATION OF CENTRAL AREAS OF UKRAINE ARE IN THE FIRST POST-WAR YEARS

Summary

In the article the author considers the questions of public sentiment among the population of the liberated Ukrainian territories in the post-war years; identify important research material to the issue; determine the main factors that led to the formation of a critical public sentiment of the population; analyzed the impact of demographics on the change of public sentiment; the conclusions that despite grossly indifferent attitude of the authorities to the needs of people in the Ukrainian society was born of the critical attitudes of the existing political regime.

Keywords: the public mood, the Second world war, the first post-war years, public policy, food crisis 1946-1947, housing crisis.

УДК 94: [77:392.5] (47+57) «1950/1960»

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЕСІЛЬНОГО ВБРАННЯ У РАДЯНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ФОТОГРАФІЯХ 1950-1960-Х РОКІВ

Красилюк Я.В.

Вінницький державний педагогічний університет імені М.М. Коцюбинського

Досліджено весільне вбрання крізь призму трансформацій повсякденності радянського суспільства 1950-1960-х рр. на основі аналізу весільних фотографій зазначеного періоду, розглянуто найбільш поширені форми весільного вбрання та його елементи, прослідковано вплив соціально-культурних процесів, які відбувались в СРСР, на функціонування традиційних та появу нових форм весільного вбрання.

Ключові слова: історія, повсякденність, фотографія, весільне вбрання, сукня, фата, прикраси, національний костюм, вишиванка, костюм.

Постановка наукової проблеми. Безсумнівно, весілля у всі часи, є одним з найприємніших, радісних та хвилюючих моментів у житті кожної людини, а відтак й вбрання завжди одягали особливе – «весільне». Такий тип вбрання є досить складною соціокультурною конструкцією, яка

включає в себе не лише одяг, а й прикраси, зачіски та аксесуари, створюючи цілком завершений образ.

Репрезентація вбрання наречених передбачає обов'язкове звернення до фотографій, що представлені окремими постановочними світлинами з фотографів та РАЦСу (фотопортрети молодят та групові